

JASSO GARAU, V. I TORRENS VALLORI, C.: Les abelles i les Rondalles Mallorquines. Article publicat a *Asociación Balear de Apicultores*, num. 95 i 96, juliol-agost-setembre i octubre-novembre-desembre de 2005.

LES ABELLES A LES RONDALLES MALLORQUINES.

A les nostres rondalles es conjuminen el món de les velles tradicions amb ressò de milers d'anys, la fantasia del poble i els trets de la vida real.

En el cas de les abelles ens trobam amb aquest esquema, per bé que adesiara no és fàcil esbrinar on arriba la tradició i on s'inicien les imatges il·lusòries.

En el tom cinquè de l'aplec de les rondalles hi ha un apartat que recull tradicions relacionades amb l'Antic Testament. Les dues primeres es centren en aquest insectes diligents i feiners.

El títol de la primera és: "Ressonàncies de l'Antic Testament. &1. Com és que ses beies, en picar, se moren"¹

Seguint la teoria creacionista, que no admet l'evolució i creu que en l'origen de cada una de les espècies es dona una acció creadora, se'ns presenta el Bon Jesús creant les abelles. Com succeeix en la creació dels àngels i de l'home, la criatura s'enorgulleix de les seves qualitats, i el càstig diví fa que aquestes perfeccions restin minvades d'una manera extraordinària. És un mecanisme per reafirmar la superioritat de la divinitat i per explicar el mal moral i les imperfeccions de la naturalesa. En el cas de les abelles l'orgull prové de la mel:

«... elles veren que sa mel que feien era tan bona i que de ses seues bresques en treurian sa cera per dir missa, quedaren tan plenes de vanagloria, i s'entonaren tant, que varen tenir cara d'investir el Bon Jesús amb aquestes:

-Suposat de que feim unes coses tan precioses i exquisides, per guardar-les des qui les mos vulguen prendre, vos demanam que mos concedigueu sa gràcia de que, en picar, matem.»

La resposta del Bon Jesús no podia ésser una altra, atesos els paràmetres de les nostres creences. Els diu que no pot sofrir gens els venjatus, i que d'ara endavant «en picar, en lloc de matar ets altres, vos matareu a voltros mateixes. Així estareu alerta.»

És una de les explicacions de la cultura popular, que es mou entre l'observació atenta i el mite, per donar entendre que «ses beies, en aficar es fibló, les surt sa moca, i colen la vida.»

Fixem-nos en la quantitat de missatges que s'inclouen en aquest breu relat: el creacionisme, la providència, l'explicació de la mort, l'ordre de la naturalesa, la perfecció de la mel, i finalment la conclusió moral de Mossèn Alcover: «Tampoc no diu bé ésser tan maleits.»

Mossèn Antoni Maria Alcover va recollir aquest relat de llavis de la seva mare. Aquest és un de tants exemples de la transmissió de la cultura a l'àmbit familiar²

El segon relat té el següent títol: "Com és que ses beies no van casi mai a ses

argelagues ni a ses gatoes”³

En aquest cas també es tracta de donar una explicació mítica al fet de que «ses beies hi fan tan poques puces devers ses argelagues i gatoes».

L'argelaga (*Calicotome spinosa*) és una planta molt espinosa. A les nostres illes es fa pels llocs muntanyosos i per les garrigues⁴.

La gatosa (*Genista lucida*) -gatoa i gatova són formes dialectals- es també un arbust molt espinós, que es fa pels boscos i llocs àrids de la regió mediterrània.⁵

Les abelles, en el primer moment després de la seva creació, quedaren captivades en veure la terra «tota vestida i enjoiada de flors» i varen iniciar les volades:

«... i ja foren partides vola qui vola i mira qui mira: se cuidaven a treure ets uis mirant.»

La massa de flors grogues de les argelagues i de les gatoses fascinaren les abelles...

«Ses plantes que més les embadalien, eren ses gatoes i ses argelagues, com les veien tan florides, tan endiumenjades de cap a peus, amb aquell mantell de flors tan espès que es solen posar.»

Les abelles hi anaren, pensant que allà trobarien molta mel, però «no n 'hi trobaren casi gens, i se varen escalivar.»

Es obvi que la mel no es troba a les flors, es elaborada per les abelles a partir del nèctar i d'altres exsudacions ensucrades de les plantes. El compilador dels contes, en aquest cas, no pretén donar-nos una explicació científica, sinó que vol servir la metonímia del llenguatge popular, que substitueix, segurament sense adonar-se'n del tot, l'efecte per la causa.

El creacionisme implica que les espècies tenen un codi de comportament des dels inicis de la seva existència, per bé que també cal tenir en compte el principi de l'adaptació dels éssers vius al medi.

En aquest cas el codi l'havia donat el Bon Jesús⁶ d'una manera força enigmàtica, com solen ésser tots els cànons de conducta d'índole general i que s'han d'aplicar a una realitat concreta. Les abelles recorden el consell del Bon Jesús, quan iniciaren els seus vols cap a les flors:

«-No vos fieu massa de ses apariències, si voleu trobar molta mel, No basta lo de defora! Lo de dedins és lo que fa al cas!»

A una nota al peu de la plana mossèn Alcover ens diu els noms dels qui li contaren aquesta breu llegenda: «... mon germà Pere Josep, l'amo en Francesc Estelrich i en Toni Moret, de Manacor, i mestre Montserrat Santandreu, de Son Servera.»

A més de la lliçó a tenir en compte en les relacions humanes, que es dedueix de la necessitat de no atendre excessivament a l'aparença de les coses i al primer contacte amb una

realitat, cal tenir present la bellesa de la natura i els recursos que ens dóna com a mare que alimenta els seus nadons.

A la rondalla "Es dotze mesos i dues jaies"⁷ es contraposen el capteniment i la visió de la vida, de les activitats humanes, especialment les camperoles.⁸ Les protagonistes són "Sa Jaia Xerevel·la" i "Sa Jaia Malaixamussa".

A la descripció de la primera trobam una referència a la mel:

«Era molt etxerevida i tenia mel a sa boca per tothom.» (p. 94)

Es personifiquen els dotze mesos, que demanen a cada una de les jaies que opinen de cada un d'ells. La primera expressa sempre estimacions favorables, mentre que la segona és força pessimista. Sa Jaia Xerevel·la relaciona les abelles amb quasi tots els mesos de l'any:

« Dins es Gener ja floreix s'ametler: ses beies en treuen menjua per elles per casi tot l'any. És molt forta sa substància de tal flor. Ses beies la posen dins ses bresques.» (p. 95)

« Es ploure de Març és bo p'es restobles (ordis i civades) i per ses beies, que se preparen per eixamar, i fins i tot de vegades eixamen dins aquest mes.»(p. 99)

« Benhaja es Bril! Ses saons de Bril són ses millors; duen s'anyada de garroves i s'esplet de casi totes ses llavors i arbres fruitals millors: ses saons de Bril són bones per ses beies, que eixamen a la carrera i fan una mel tan exquisida, que es qui hi poren arribar, se'n xuclen es dits. Dins es Bril ses herbes treuen ses flors...» (p. 99)

« ...Ses saons de Maig són bones per ses beies, i sa mel de maig és sa reina de totes ses mels, és rossa com un fil d'or, i de vegades blanca com un fil d'argent.» (p. 101)

« Dins es Juny guarden ses beies i treuen sa mel de maig que és sa millor de tot l'any, just or fus i una menja de reis. I fan sa cera per dir Missa i il·luminar els altars.» (p. 102)

« Ses saons de Juriol proven molt an ets uiastrés i en general an ets arbres sauvatges, de bosc i de garriga, a ses figueres de moro, garrovers, tarongers, a ses beies i a ses marines...» (p. 103)

« Dins es Gost hi ha sa flor d'esparguera, que fa una oloreta fina fina: la senten sobretot en sortir es sol i en pondre-se. Ses beies hi van ferm, perquè els agrada una cosa de no dir.» (p. 104)

«P'es Novembre treuen sa mel de xiprell, que enc que siga un poc aspra, és ben saborosa i cau bé ferm an es cos.» (p. 107)

Les reflexions de Sa jaia Malaixamussa són del tot negatives. També trobam al·lusions a les abelles:

« Ses saons de Març qualche pic són tan malsanes, que se posa poi a ses faveres i rovei en es gra i a ses herbes, que, si no s'espassa, du mal any, i dificulta s'eixamar de ses beies.» (p. 114)

Aquesta rondalla situa les abelles en el transcurs dels mesos de l'any, en relació amb el decurs de la natura i dels processos agrícoles i ramaders, sense oblidar els esdeveniments dels canvis sorprenents de la meteorologia, les festes religioses i populars... En aquest àmbit les abelles i la seva labor productiva de mel i de cera ocupen un lloc privilegiat. Fins i tot la jaia que tot ho veu negre, se preocupa de les abelles. La natura no és un conjunt de vides paral·leles, és un sistema que ens procura una estructura complexa, on cada un dels elements i les seves relacions tenen una funció que dur a terme. En aquest relat se'ns mostra que aigua, terra, fred, calor, flora, fauna, cultius, boscos, marines, artefactes, tradicions i creences formen la llar on rau l'home. Les abelles viuen segons els ritmes de la mare terra. Els seus vols i remors ens recorden que contribueixen a servir l'ordre de la natura.

La naturalesa és la millor mestra i, amb l'exemple de les abelles, ens convida a viure d'acord amb els bateigs de cada època de l'any. És la lliçó que bé han après els apicultors i els qui admiren el savi instint de l' *Apis mellifica*.

L'abella es caracteritza també per la seva agressivitat que empra quan s'ha de defensar dels qui volen accedir als seus ruscós o les importunen, dementre volen de flor en flor. En el conte "Es mig poll"⁹ apareix el més sorprenent de tots els animals màgics. Un poll ha estat xapat en dues parts. És un conte de tradició indoeuropea, que té moltes versions especialment a França, Espanya, Alemanya, Txèquia, Estònia, Rússia i a molts indrets d'Amèrica, on el portaren els immigrants europeus.¹⁰ Dues dones havien posat una lloca a mitges. De la llocada sols va sobreviure un poll. Anaren al rei perquè fes sentència:

«El Rei les s'escolta, i diu:

-Posareu sa lloca per part? Idò mitja llocada perhom.

-Però senyor Rei, diuen elles, és que només hem surat un poll.

-Idò, diu el Rei, xapau-lo, i mig perhom. (p. 53)

Una de les dones va surar el mig poll. Aquest. enigmàtic i sorprenent animal té el poder de portar força coses dintre del seu gavatx. Empren un viatge a Alger i va acomodant companys de viatge dintre dels seu gavatx: una guarda d'escarabats, un escabotell d'oliers amb sos odres dalt es coll, un eixam de beies i una guarda de muntanyes. (p. 54s.)

Així es descriu l'encontre amb les abelles:

«Camina caminaràs, troba un eixam de beies que acabava de sortir de sa caera i encara no s'era penjat enlloc, i ja diu:

-Hola, beies, cap a on tiram?

Ses beies digueren:

-Cap an Alger.

-Idò posau-vós dins es meu gavatx i vos hi duré, diu es mig-poll.

S'hi posen, i aquell mig-animaló, de d'allà tot xarpat. » (p. 54s.)

En arribar a Alger varen començar tots a fer-ne de ses seves, els oliers roben oli, els escarabats embrutant els carrers amb les seves bolles, pretenen que el Rei els doni el seu tresor.

El Rei decideix fer matar el mig-poll, manant que cent soldats l'arcabussegin a la plaça de la ciutat, però no sabia que el mig-poll tendria l'ajut de les abelles:

«Ell com tengueren es mig-poll a's mig de sa plaça i que es soldats ja alçaven es gatet an es fusells, aquell diantre de mig animaló diu tot rabent:

-Hala, beies, sortiu d'es meu gavatx, i feis unes quantes de xicotines an aquests soldats, que se n'agraden prou.

I aquelles beies surten, totes brunents, i ja m'envesten aquells soldats, i picades i més picades! per oreies, nassos, fronts, galtes, clotells, mans, per tot allà on veien gens de pell, i aquells soldats, tocs i grapades, i brúfols i remeulos! Fins que es veren perduts de tot, i tiren es fusell an el dimoni, i ho donen a ses cames, cridant:

-Mal llamp ses beies!...

Però, ell aquells dimonis de beies no quedaren associades amb sos soldats, sinó que llavo s'aborden an es criats...» (p.58s.)

En aquest conte veiem que les forces de la naturalesa no poden ésser controlades per l'home, i que poden actuar conjuntament, com si estiguessin sotmeses a una força desconeguda. Els soldats amb els seus fusells no poden vèncer les abelles. Els nostres ancestres aprenien en aquest conte, conegut universalment pel seu títol francès, *Demi-coq*, el temor i el respecte a la naturalesa, que es mostra insensible davant l'home, per més que aquest intenti dominar-la i se proclami rei de la creació.

En el conte "En Pere Beneit,"¹¹ observam com es serva la mel dintre dels rebosts, i com una dona pobre decideix vendre-la, per tal de poder subsistir. També ens adonam que la mel és un article de luxe, del qual hom pot prescindir. No cal dir que a en Pere, fill d'una viuda, «li faltava una saó, i d'es bril que és sa millor» (p. 51).

«Un dia que sa mare estava apurada de tot per falta de "llenegants", afina dins es rebost una salsera¹² de mel, i diu:

-Lo millor serà vendre-la, veiam si feim quatre doblerets, perquè sa mel no és més que una llepolia, i tant camparem si no en tenim com si en tenim. (p. 57)

En Pere serà el qui haurà de vendre la salsera de mel. Ens trobam amb un dels casos de venda ambulat, tan freqüent fins no fa molt, i que la feien tant els professionals com alguns que es servien d'aquest medi de venda ocasionalment:

«I, que fa ella? Per no perdre es jornal i suposat que tan mateix En Pere no feia res, el crida i li diu:

-Hala gran polissardo! Tu que tateix estàs mans fentes, ves-te'n a veure si vens aquesta salsera de mel i si em dus una bona grapada de dobbers, que no en tenim cap.» (p. 57).

En Pere no podrà vendre la mel, perquè entre les dones que surten de casa seva per tastar-la i les mosques que s'hi afuen no en queda gens.

A la rondalla figura la proclama del venedor ambulat:

«-¿Hala qui em compra aquesta salsera de mel! Hala qui l'am compra! bona i barato! i amb poca espera, perquè hem mester es dobbers! Hala idò qui l'am compra!

-¿Hala qui vol mel, bona i barato! ¿Hala qui la'm compra! Hala, donetes, si la'm comprau!»
(p. 57)

La mel és un aliment exquisit, tot i que no és patrimoni exclusiu de la gent de ma alta. A les rondalles trobam algunes referències al seu ús:

A "N'Estel d'or"¹³ la mestra de Na Catalineta li fa unes proposicions d'una gran malícia: matar a la seva mare per poder casar-se amb el seu pare:

«-Oh fieta meva, que t'estim! Ja t'hi tractaria bé, si fos ta mare!

-Però no ho sou, deia s'al-lota.

-Ho seria, deia sa Mestra, si matasses sa que tens. Jo me casaria amb ton pare i cada dia per berenar te donaria pa amb mel.» (p. 91).

Els àpats de les matances són summament abundosos i saborosos. A la rondalla "Es dotze mesos i dues jaies" es fa un elogi de les menjues que ens proporciona la matança:

«P'es Novembre fan ses matances i porem menjar xuia torrada, i llom, i sobrassada amb mel...» (p. 107)

Els bunyols han d'ésser endolcits amb mel. A "l'amor de les tres taronges"¹⁴, els reis per celebrar el naixement d'en Bernadet obsequien així a tots els pobres que hi van a celebrar-ho:

«I tots es pobres, hala a ca'l Rei!

Era carreró fet, i a tots los donaven sa barcella de farina, sa setria d'oli i s'olleta de mel perquè fessen bunyols i brufassen En Bernadet.» (p. 56)

Una jaia, que era fada, no se n'havia adonat del present que feren els reis a tots els pobres. Ja fa set anys i encara esta present en el poble el record del regal que feu el rei. Les dones comenten que aniria molt bé que la reina tingués un altre fill per celebrar-ho...

«-Cotri! que ja no te'n recordes de sa barcella de farina, de sa setria d'oli i de s'olleta de mel que mos donaren a tots es pobres?» (p. 56)

La jaieta va al palau reial i encara, després de set anys aconseguix farina, oli i mel, espolsant ses saques on hi havia la farina, passant un borraió de llana p'es racons d'es safreig d'oli i posant «cap-baix cul-alt ses olles coleres¹⁵ de sa mel.»

En el conte "Sa raboa i s'erigó"¹⁶, aquests dos animallets prenen una escarada de tallar cards:

«Varen cloure sa barrina per quinze lliures, sense altre agatge¹⁷ que una gerreta de mel, que los havien de donar tot d'una.» (p. 77)

La raboa s'inventa excuses per no fer feina i arrambar-se a la gerreta de mel. Ara una veinada la crida, ara ha d'anar a les noces d'una cosina, ara al funeral d'una tia d'una cosina germana, pero el que fa cada vegada és anar a menjar mel:

«Allà on se n'anà sa polissona, tot dret, va ésser a sa gerreta de mel. La se posa en es morros, i, xucla qui xucla, li pega un mal entretoc... la va ter més de mitja... xuclà fins que n'hi hagué gens. Només queda un poc de solam, quatre remeulos...» (p. 78ss.)

En el pretès dinar de les noces de la cosina de la raboa les postres foren «nous, i metles torrades, i oreianes, i bunyols amb mel.» (p.80).

Entre les expressions relacionades amb la mel, trobam la següent «caure com un bunyol dins sa mel»¹⁸

Notau que les *Rondaies Mallorquines* no són sols un recull de 427 contes i narracions, que ens ajuden a passar moments de plaer, d'entreteniment, d'intriga... Són el millor tresor de la parla mallorquina. Són una font dels nostres costums, de les formes de vida de la societat de temps enrere, són el testimoni de la nostra manera d'ésser i d'actuar. Llegint les rondaies ens trobam a nosaltres mateixos i copsam las formes del pensament del nostre poble.

En aquest breu recull, segurament incomplet, de la presencia de les abelles a les nostres *rondaies* hem vist com l'apicultura i l'interès per les abelles i la valoració dels seus productes ens vénen d'antuvi.

Les abelles ens recorden que hem de conservar el medi, hem de multiplicar els cultius de secà i de regadiu, embellir els jardins, plantar arbres i recuperar els boscos.

Elles, que semblen ésser la consciencia de la natura, ens ho agrairan i seguiran oferint-nos el do de la pol·linització, la dolçor de la mel i la llum de la cera.

Vicenç Jasso Garau i Catalina Torrens Vallori .

1 .- "Rondaies Mallorquines", t. V, 25. (Les citacions de les rondaies corresponen a l'edició d'aquests contes en 24 toms de l'editorial Moll)

2 .- En el Diccionari Català-Valencià-Balear, t. 1, 27, figura aquesta rondalla, amb l'excepció del consell final, i a continuació es transcriu una llegenda gironina, similar al nostre relat. (Les citacions del diccionari es fan indicant els nombres del tom i de la pàgina corresponents).

3 .- "Rondaies Mallorquines", t. V, 26.

4 .- Diccionari Català-Valencià-Balear, t. 2, 850s. Vd. et.: Gran Enciclopèdia de Mallorca, v. 1, 214s..

5.- Diccionari Català-Valencià-Balear, t. 6, 230. Vd. et.: Gran Enciclopèdia de Mallorca, v.6, 201..

6 .- Mossèn Alcover recorda en una nota al peu de l'anterior relat que la locució *El Bon*

Jesús crea el món és correcta, per tal com el Bon Jesús té una sola persona, divina, i dues naturaleses -modes d'actuar- divina i humana. La creació és una acció divina, i la persona de Jesús es divina. En la teologia aquesta atribució d'actes numítics a Jesús, s'anomena *comunicació d'idiomes*.

7.- "Rondaies mallorquines", t. XXI, 94ss.

8.- Entre les persones que li contaren aquesta rondalla, destaca la poetessa Dª Maria Antònia Salvà de s'Allapassa de Lluçmajor.

9.- "Rondaies mallorquines", t. VI, 53-58.

10.- Vd. THOMPSON, Stith (1972) El cuento folkórico. Universidad Central de Venezuela. Caracas., 116s.

11.- Rondaies mallorquines, t. IX, 51-69.

12.- En aquest text la salsera és un «recipiente de forma d'alfàbia, però més petit, amb dues o quatre ansetes, que serveix per a tenir-hi coses en conserva, saïm, mel, etc.» (Diccionari català-valencià-balear t. IX, 699.)

13.- Rondaies mallorquines, t. 1, 61-79.

14.- Rondaies mallorquines, t. 111, 56-85.

15.- L'olla colera es un «recipiente de forma semblant a una alfàbia, amb quatre anses al voltant de la boca, dins el qual es fa el formatge.» (Diccionari català-valencià-balear, t. 3, 266.)

16.- Rondaies mallorquines, t. XXI, 77.

17.- Una de les acepcions d'aquesta paraula es la següent: «Emoluments que rep un servent o treballador, a més del sou que té fixat.» (Diccionari català-valencià-balear, t. 1, 280.)

18.- Aquesta expressió la trobam al conte "S'oguer de sa Llapassa", que sempre feia corda anant darrera darrera ses egos, i li vengué molt bé tenir corda a ma per fermar uns pirates sarraïns sobre les egües. (Rondaies mallorquines, t. XXIV, 98.)